

Hamza Allambergenov,
Nukus davlat pedagogika instituti
O'zbek adabiyoti kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori
<https://orcid.org/0009-0009-5908-349X>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20251570>

TURKIY FOLKLORDA “ADIRASMAN” QO‘SHIG‘I

Annotatsiya. Ushbu maqolada isiriq tutatish jarayonida ijro etiluvchi “Adirasman” xalq qo‘shig‘ining o‘ziga xos xususiyatlari, shakllanishi, tarixi va tipologik belgilari qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Adirasman, xalq qo‘shig‘i, Umar, Usmon, hazor, qadimiy e‘tiqod, rivoyat.

ПЕСНЯ «АДЫРАСПАН» В ТЮРКСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Аннотация. В данной статье приводится сравнительный анализ особенностей, формирования, истории и типологической характеристики народной песни “Адыраспан”, исполняемой при окуривании гармалой.

Ключевые слова: Адыраспан, народная песня, Umar, Usman, hazor (тысяча), древнее поверье, сказание.

THE SONG “ADIRASPAN” IN TURKIC FOLKLORE

Introduction. This article compares the features, formation, history, and typological characteristics of the folk song “Adirasman” performed during incense burning.

Key words: incense, folk song, Umar, Usman, Hazar, ancient belief, narration.

Kirish. Xalq qo‘shiqlari qadim davrlardan buyon ajdodlarimizning olamni anglash yo‘sinini, tevarak-javonibda yuz berayotgan tabiat hodisalariga munosabatini, dardu tashvishlarini, quvonchu shodliklarini, ijtimoiy dunyoqarashini hamda badiiy tafakkur tarzining rivojini o‘zida ifodalab kelgan. Shu bois ham inson ruhiy olamining nozik xilqatlari natijasi sifatida yuzaga keladigan misralarda uning ko‘ngil kechinmalari jo bo‘lgan.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbek folklorshunosligi XX asrda xalq qo‘shiqlarini yozib olish, to‘plash va o‘rganish sohasida ulkan yutuqlarga erishdi. Shu bois ham B.Sarimsoqov, M.Alaviya, O.Safarov, M.Jo‘rayev, A.Musaqulov, H.Razzoqovlarning qimmatli tadqiqotlari mahsuli bugun ham yosh olim va tadqiqotchilar uchun muhim manba vazifasini bajarmoqda. Ammo ijodkor xalqimiz orasida hali ham yozib olinishi zarur bo‘lgan, o‘zining monografik tadqiqotlarini kutayotgan folklor namunalari ko‘plab topiladi. Jumladan, Qoraqalpog‘iston Respublikasi hududida ham faol qo‘llaniladigan «Adirasman» xalq qo‘shig‘i ana shunday og‘zaki ijod namunalaridan biri hisoblanadi. O‘zbek tilida isiriq ma‘nosida ishlatiladigan mazkur atama Qoraqalpog‘istonning qipchoq lahjasida gaplashuvchi aholisi orasida *adirasman*, o‘g‘uz lahjasida *isvant* atamallari bilan ifoda etiladi, qoraqalpoq tilida *adiraspan* (a‘diraspan) shaklida qo‘llaniladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tipologik, tarixiy-genetik hamda folklorshunoslik tahlili metodlaridan foydalanildi. “Adirasman” qo‘shig‘ining Qoraqalpog‘iston, Xorazm va boshqa hududlarda uchraydigan variantlari dala folklor ekspeditsiyalari asosida yozib olinib, o‘zaro

qiyoslandi. Qo‘shiq matnlaridagi obrazlar, motivlar, diniy-magik tasavvurlar hamda marosim unsurlari lingvopoetik va semantik jihatdan tahlil qilindi. Shuningdek, xalq tabobati, shomonlik va islomiy qarashlar bilan bog‘liq elementlar tarixiy-etnografik manbalar asosida izohlandi. Tadqiqot jarayonida folklor namunalarining funksional vazifasi, ijro muhiti va turkiy xalqlar og‘zaki ijodidagi mushtarak hamda o‘ziga xos jihatlari aniqlashtirildi.

Tahlil va natijalar. O‘ziga xos tarzda tinch ohang bilan, muayyan bir ritm asosida ijro etiladigan «Adirasman» qo‘shig‘i ajdodlarimizning qadim e‘tiqodlari – olovga va o‘simliklarga bo‘lgan magik munosabatlari hosilasi o‘laroq yuzaga kelgan. Jumladan, Amudaryo tumanida istiqomat qiluvchi, 1942 yilda tug‘ilgan (78 yoshli) Aysha Ismoilovadan yozib olingan (yozib oluvchi: H.Allambergenov), nisbatan to‘liqroq deya taxmin qilingan quyidagi satrlarda bu jihat aniqroq nasoyon bo‘ladi:

Adirasman degan senmisan?

Ming-da bir baloga emmisan?

Adirasman, Adirasman,

Seni jibardi O‘mar, O‘sman.

Ko‘zi tiyganning ko‘zi chiqsin!

Qo‘li tiyganning qo‘li sinsin!

Adirasman degan senmisan?

Ming-da bir baloga emmisan?

Qo‘shiq matniga ko‘ra isiriq xuddi jonli predmet kabi tasavvur qilingan. Shu bois uni tutatayotgan kishi ijroni «Adirasman degan senmisan? Ming-da bir baloga emmisan?» deya unga murojaat bilan boshlaydi. Mazkur jarayon xuddi qadim shomonlik tasavvurlari bilan aloqadordek taassurot uyg‘otadi. Zotan, A.Musaqulov ta‘kidlaganidek, «bizgacha yetib kelgan qo‘shiqlar xalq an‘anaviy lirikasida totemizm rudimentlariga nisbatan shomonlik reliktlari kuchli va ko‘proq saqlanib qolganligi hamda shomonizm xalqimiz tarixida uzoq asrlar yetakchi diniy mafkura bo‘lganligini ko‘rsatadi» [3:77]. Uchinchi, to‘rtinchi misralarda esa adirasmani Sharq xalqlarida keng tarqalgan chahoryorlar tomonidan yuborilgan ilohiy o‘simlik sifatida talqin qilingan, deyish mumkin.

Qo‘shiqning keyingi bandida isiriq tutatilayotgan shaxsni yomon ko‘zlardan, qo‘llardan himoya qilish bilan bog‘liq iltijoni o‘zida aks ettiruvchi qarashlar ifodalanadi. Bunda ajdodlarimizning so‘zda ilohiy kuch-qudrat borligiga, u orqali inson maqsad-niyati, tilagini yuzaga chiqarish bilan bog‘liq animistik ishonchi bo‘rtib ko‘rinadi. Folklorshunos olimlarimiz, xususan, Olimjon Qayumovning bildirishicha, bemorlarni so‘z sehri vositasida davolash, yo‘qolgan narsalarni topish va mushkul ishlarni osonlashtirish maqsadida magik aytimlar aytish an‘anasi nafaqat Markaziy Osiyoda yashovchi turkiy qavmlar, balki Sibir hamda Kavkaz turkiy xalqlari orasida ham keng tarqalgan [8:6].

Shu tariqa so‘zda g‘ayritabiiy kuch-qudratning mavjudligini his etish, mana shu ilohiy holat oldida o‘zini ojiz sezish asnosida og‘zaki ijod namunalarida ayni mazmundagi qarashlar paydo bo‘lgan. Zotan B.Sarimsoqov ta‘kidlaganidek, «uzoq o‘tmishda kishilar so‘zning inson ruhiyatiga ko‘rsatadigan ta‘sirini bevosita so‘z mazmunidan emas, balki uning tarkibidagi allaqanday g‘ayritabiiy kuch-qudrat ta‘siridan deb tushunganlar. Shuning uchun ham ularning tasavvurida so‘zlar yaxshi va yomon kabi turlarga ajralgan. Yaxshi so‘zlar insonga sog‘lik, baxt keltirsa, yomon so‘zlar ularga baxtsizlik keltirgan» [1: 109].

Qoraqalpog‘iston Respublikasining To‘rtko‘l tumani Oqboqli qishlog‘ida yashaydigan, 1954 yilda tug‘ilgan Guljon Matyaqubovadan yozib olingan quyidagi namunada isiriqning «isvant» atamasi bilan

ifodalanganini ko‘ramiz. Qo‘shiq matnida kasalning shifo topishi uchun isvant tutatilmasa, ijrochining aybdor bo‘lib qolishi, mabodo isiriq tutatilsayu, biroq kasal odam davo topmay qoladigan bo‘lsa, unda bu holatga qadimdan saqlanib qolgan dunyoqarash mahsuli sifatida murojaat qilayotgan predmetning aybdorligi ta’kidlanadi:

Xazars isvant sanmisan?
 Durli balog‘a emmisan?
 Em bo‘lmasang san zomin,
 Tutatmasam man zomin.
 Isiriq-jimiriq sanmisan?
 Durli balog‘a emmisan?
 Go‘z atganning go‘zzi chiqqay,
 Qast atganning beli chiqqay.

Xuddi shu holatni Qoraqalpog‘istonning Taxtakopir tumani Qara o‘y qishlog‘ida istiqomat qiluvchi, 1952 yilda tug‘ilgan Ulbiyke O‘teniyazovadan yozib olingan qoraqalpoqcha parchada ham kuzatishimiz mumkin. Qizig‘i shundaki, ushbu namuna boshqa versiyalardan farqli ravishda isiriqqa salom berish bilan boshlanadi:

Assalao‘ma aleykum, a‘diraspan,
 Bizdi sizge jiberdi Omar, Ospan.
 Jazylmasam mag‘an shert,
 Jazyldyrmasaḡ sag‘an shert!

Xorazm viloyati Hazorasp tumanida yashovchi, 1953 yilda tug‘ilgan Sapargul Masharipovadan yozib olingan navbatdagi qo‘shiq matni esa boshqa shu mavzudagi turkiy qo‘shiqlardan hajmining nisbatan yirikligi bilan ajralib turadi. Shuningdek, kasalga kimningdir suqi kirgan bo‘lsa yoxud hayotda qandaydir yutuqlari uchun paydo bo‘lgan hasad bois boshqalar buni qabul qila olmayotgan bo‘lsa, keluvchi ziyon uning o‘ziga borishi ifodalangan:

Isvant dayan bu sanmisan?
 Durli balog‘a emmisan?
 Go‘z atganni go‘zzi chiqqay,
 Go‘tarolmag‘ani beli sing‘ay,
 Atlag‘ay, chatlag‘ay, partlag‘ay.
 Bar qarni katta boylara,
 Nerdan girgan bo‘lsang sho‘ra,
 Chiq, chiq, chiq.
 Hazor isvant, hazor isvant,
 Tutmasam manda guno(h),
 Em bo‘masang sanda guno(h).

Shunisi ham borki, mazkur mavzudagi xalq qo‘shiqlarida qo‘llanilgan hazor, xazars so‘zlarini oddiy aholi Xorazm viloyatidagi Xazarsp tumaniga aloqador holda ham tushunadilar. Biroq bu xvlq etimologiyasiga mansub qarash bo‘lib, ilmiy asosi yo‘q deya baholaymiz. Asli hazor – forscha so‘z bo‘lib, «ming» ma’nosini bildirgan. «O‘zbek tilining izohli lug‘ati»da ham eskirgan kitobiy so‘z sifatida o‘zbek tilida sanoq sonni emas, balki son-sanoqsiz, juda ko‘p, g‘oyat, benihoyat, cheksiz tushunchalarini ifodalash uchun qo‘llanishi bayon qilingan [7:480]. Bundan tashqari, tuman nomi ham aslida «hazor» –

ming, «asp» – ot ma'nolarini ifolovchi so'zlarning birikishidan paydo bo'lganini unutmashimiz lozim. Demak, hazor – «ko'p», «cheksiz», shu bilan birgalikda «qudratli» ma'nolarini ifodalaydigan sifatlovchi vazifasini bajargan.

Xorazm viloyati Bog'ot tumani Mirishkor qishlog'ida yashovchi, 1982 yilda tug'ilgan Sayyora Abdirimovadan yozib olingan parchada esa kasallik va ziyon-zahmatning odamzoddan uzoqlarga – ko'llarga, cho'llarga ketishi, oddiy aholi orasida bo'lmasligi, chunki, bemorni davolatish (Abdulla Qahhor hikoyasida tasvirlangani kabi) oson bo'lmasligi ta'kidlanadi:

Ko'llar(g)a bor, cho'llar(g)a bor,
Bizardiy g'ariblarda ne bor?

Adirasman qo'shig'i ko'p hollarda oilaning qaysidir a'zosi shamollaganida yoki biror boshqa kasallik paydo bo'lganida yoshi katta ayollar tomonidan, shuningdek, to'y marosimlarida va bolani ilk bora beshikka belash kabi urf-odat, an'analar bilan bog'liq jarayonlarda esa odatda kayvoni ayollar tomonidan isiriq tutatish bilan birga ijro etiladi. Atoqli folklorshunos Muzayana Alaviya o'rinli ta'kidlaganidek, «marosim qo'shiqlarining asosiy ijodchilari va ijrochilari xotin-qizlardir» [4:5]. Negaki, qadimdan oilaviy-maishiy marosimlarning o'tkazilishi bilan bog'liq mayda detallarni taxt qilish, u yoki bu hodisaga munosabatini kishi ruhiyatiga aloqador holda yetkazishda onalarning va yoshi katta ammayu xolalarning, kayvoni ayollarning o'rni katta bo'lgan. Ustoz folklorshunos Omonulla Madayevning yozishicha, bola beshikka belanganidan keyin uning ustidan sochqilar sochilib, isiriq tutatilgan va quyidagi aytim aytilgan:

Isiriq, isiriq,
Chatnasin, isiriq,
Tutasin isiriq,
Bolamga ko'z tegmasin.
Kim qo'zimga ko'z qilsa,
Ko'zlari oqib tushsin. [10:221]

Ana shu jarayondan so'ng beshikdagi bola boshqa xonaga olib chiqilib, mehmonlarga osh tarqatilgan, ayol-qizlar turli matolar va kiyimliklar bilan chorlangan.

Asli Ellikqal'a tumanida tug'ilib voyaga yetgan, 1974 yilda tug'ilgan Sayyora Bekchanovadan yozib olingan versiyada esa «yovuz kuch»larni quvishga urinish, insu jinlarni «haydash» kuzatiladi:

Isfant dagan sanmisan?
Turli balog'a emmisan?
Ko'z atganning ko'zi chiqsin,
Suq atganning suqi chiqsin.
Nerdan kegan bo'sang sho'rdan chiq,
Chiq-chiq-chiq, kish-kish-kish!

Bugungi kunda mazkur qo'shiq matnini ko'pchilikning to'liq bilmasligi ham bor gap. Shuning uchun bo'lsa kerak, aksariyat hollarda, masalan, Qoraqalpog'istonda faqat ikki yoki to'rt (ko'pincha «Adirasman degan senmisan? Ming-da bir baloga emmisan? Ko'zi tiyganning ko'zi chiqsin, Qo'li tiyganning qo'li sinsin!») misralarigina ijro etiladi, xolos.

Isiriq bilan bog'liq shu kabi tushunchalar xalq orasida u haqda kichik paremiologik birliklarning ham shakllanishiga sabab bo'lgan. Jumladan, Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovlarning «Hikmatnoma» kitobida keltirilgan «Isiriqdan jin qochar, yuduriqdan – jinni» (yuduriq – mushtum)

maqoli fikrimiz dalilidir. Ayni shu manbada xalq tabobatida isiriqdan tayyorlangan suyuqlik bilan qichima, bod va teri kasalliklari davolangani, foydali xususiyatlarini bilmagan kishilar unga ilohiy tus berganlari, chunonchi, uyda isiriq tutatilsa, u barcha jin va alvastilarni haydab chiqarishi va insonning ming bir dardiga davo bo'lishi, shu sababli isiriq bolalarga qizamiq chiqqanda, yangi farzand ko'rilganda va ba'zan o'g'il to'yi, mavlud kabi marosimlarda, ko'chiriq qilishda tutatilishi bayon qilingan. Vaholanki, isiriqda hech qanday ilohiy sir yo'qligini, undagi hamma sir yondirilganida ajraladigan tutunning dezinfeksiya qilish xususiyatida ekani, chindan ham, isiriq tutuni havoni turlicha zararli mikroblardan tozalashi va o'ziga xos yoqimli isi bilan qo'lansa hidlarni yo'qotishi bayon qilingan. [5:162]

Folklorshunos M.Jo'rayev tomonidan to'plab, nashrga tayyorlangan «Oy oldida bir yulduz» o'zbek xalq marosim qo'shiqlari kitobida chaqaloqqa isiriq tutatayotganda aytiladigan aytimlar jamlangan. Xususan, Buxoro viloyatining Qorako'l tumani Jig'achi qishlog'ida yashovchi Jumaxol Mavlonovadan 1981 yilda yozib olingan aytimning ijrosi bilan bog'liq quyidagi voqea ham keltirilgan: «Chaqaloqqa isiriq solganda bir idishda cho'g' olib kelib, uning ustiga isiriq tashlanadi. Bolani ko'tarib bir necha marta isiriq tutatilayotgan idish ustidan aylantiradilar, so'ngra bosh kiyimini yechib olib, isiriq tutuniga tutadilar va boshiga kiygizadilar. Isiriq tutatilganda shunday aytim aytiladi:

Hazorisvand hazor dori,
Ming dardlarga san dori,
Ko'llarga bor,
Cho'llarga bor,
Qorni katta boylarga bor,
Suvi qurigan soylarga bor,
Bu norasidada nima gunoh bor!»

Ushbu holat turli hududlarda yashayotgan turkiy xalqlar og'zaki ijod namunalarining mushtarak xususiyatlarga, shuningdek, ba'zi o'ziga xosliklarga ham ega ekanligini ham yana bir bor dalillaydi.

O'rta Osiyo xalqlari tabobatida isiriq tutuni shamollash bilan bog'liq holatlarda davolovchi, uy yoki xonani gigiyenik vosita sifatida tozalovchi tabiiy dorivor vosita sifatida ko'rsatiladi. Shu bilan birga, qadim magik tasavvurlar hosilasi – insu jinlardan, yomon ko'zlardan, nazar-suqdan himoyalovchi vazifasini ham bajaradi. Guljahon Mardonovaning «Nur to'la uy» risolasida esa quyidagi rivoyat keltiriladi: «Rivoyat qilishlaricha, bir qishloqda o'lat tarqalibdi. Jonivorlar bilan birga odamlar ham qirila boshlabdi. Xullas, qishloqda bir cholu kampirdan boshqa hech kim qolmabdi. Odamlar kelib buning sababini so'rganlarida: «Har kuni, har daqiqa isiriq tutatib turdik», deya javob beribdilar» [2:30].

Kuzatishlarimizdan kelib chiqib aytish mumkinki, ushbu xalq qo'shig'ining shakllanish davrlarini o'lkamizda zardushtiylik an'alarining yuzaga kelish davrlari bilan bog'liq holda talqin qilish o'rinli bo'ladi. Negaki, ayni shu davrlarda ajdodlarimizning olov bilan bog'liq e'tiqodi, unga sig'inishi, jonli kabi munosabatda bo'lishi kundalik turmush tarziga aylangan edi. Folklorshunos ustoz J.Eshonqulovning ta'kidlaganidek, «ajdodlarimiz bugun ibtidoiy davr deb baho beriladigan paytlarda bizga qaraganda yuz karra shoirroq edilar... bugungi til bilan aytganda o'sha minglab yillar avval ularning tafakkur tarzi «poetik mushohada» tarzida edi: hayotlari va tabiatdagi har bir narsani tasavvur qilgan tushunchalarning ramzi sifatida qabul qilar qilardilar U paytlar osmon, suv, ko'kat, quyosh, oy, yorug'lik, zulmat – Tangrilar edi» [6:136].

Folklor namunalarining davrlar o'tishi bilan o'zgarishlarga uchrashi, sayqallanishi, yangi tasvirlar, obrazlar hamda motivlar bilan boyib borishi tabiiy jarayondir. Shu ma'noda, qo'shiq matnidagi Umar,

Usmon obrazlari ham islomdan keyingi davrlarda, VIII asrdan soʻng shakllangan deyish mumkin. Chunki islomning keng tarqalishida asosiy rol oʻynagan bu xalifalar nomlari, qilgan ezgu ishlari va bajargan amallari, Muhammad s.a.v. bilan oʻrtalarida boʻlib suhbatlar, voqealar diniy-maʼrifiy manbalarda hamda xalq orasida keng tarqalgan ham ediki, ana shu holat ushbu muqaddas nomlarning qoʻshiq matniga kirishiga sabab boʻlgan. Jumladan, Abdusodiq Irisovning «Chahoryorlar» – mashhur toʻrt xalifa haqida risolasida Muhammad paygʻambarning quyidagi hadisi keltiriladi: «Haq taolo, doʻstlarimni butun insonlarga fazilatli qilib yaratgan. Bu doʻstlarim ichida toʻrt kishi – Abu Bakr, Umar, Usmon va Alining fazilatlarini yuqori edi. Ularni doʻstlarimni eng yaxshisi qildi». Yoki Umarning doim paygʻambar (sallallohu alayhi vassallam)ga hamroh boʻlganligi, u bilan yaqin hamsuhbat ekanligi, shu jihatdan u paygʻambar bilan yuz bergan barcha voqealardan xabardor boʻlgani, barcha shaharlarda yuz bergan janglarda paygʻambar (sallallohu alayhi vassallam) bilan yelkama-yelka qatnashgani va unga munosabati bayon qilingan: «Paygʻambar (sallallohu alayhi vassallam) aytar ekanlar: – Allohga qasam ichib aytamanki, ey Umar, shayton aslo-aslo senga roʻpara kelolmaydi, sen qaysi yoʻlga yursang, u, albatta, boshqa yoʻldan ketgusidir!» [9:12] Yoki Bibi Oyshadan keltirilgan naqlda bir kuni havo issiq boʻlgani uchun kiyimlarini yengillashtirgan, pochalarini tizzalarigacha shimargan paygʻambarimiz (sallallohu alayhi vassallam)ning huzurlariga Abu Bakr hamda Umar birin-ketin kirib kelganlarida shu holicha koʻrishadilar. Biroq oradan koʻp oʻtmay, bu yerga Usmon ibn Affon kelganida kiyimlarini, pochalarini toʻgʻrilagani, yonboshlagan holatidan qoʻzgʻalib, tik oʻtirib suhbatlashgani va keyinchalik bu masalada Oysha roziyallohu anho bilan suhbatlari bayoni keltirilgan: «Otam Abu Bakr kelganda ham holatingizni buzmadigiz, Umar kelganda ham. Ammo Usmon kelganda oʻnglanib oʻtirdingiz, nega bunday qildingiz? Shunda paygʻambarimiz (sallallohu alayhi vassallam) Oysha onamizga qarab: – Malaklar hayo qilgan bir kishidan men hayo qilmaymi? – deb javob qiladilar» [9:21-22].

Umuman, shu kabi ogʻzaki va yozma manbalardagi avliyo zotlarning hayoti va faoliyati bilan bogʻliq hodisalar bois ularning muborak nomlari xalq qoʻshiqalaridan, jumladan, «Adirasman» qoʻshigʻi tarkibidan oʻrin olgan. Bundan tashqari, qozoq xalqi orasida aytiluvchi, quyida mazmuni keltirilayotgan, ayni ismlar ham zikr qilingan qoʻshiq bu oʻsimlikni uzishdan oldin aytilishi zarur boʻlgan shart sifatida koʻrsatilgan:

Assalaumagʻaleykum adyraspan,
Meni sagʻan jiberdi Omar Ospan,
Jangʻa dāru, dertke shipa bolgʻay,
Jamandıqtan saqtay gər, sabılyıstan. [11]

Mazmuni:

Assalomu alaykum, adirasman,
Meni senga yubordi Umar, Usmon.
Jonga darmon, dardga shifo boʻlgay,
Saqlagin yomonlikdan, kurashlardan.

Adirasmani yulishdan oldin ijro qilinishi kerak boʻlgan qoʻshiqqa izoh sifatida ifoda etiladigan mazkur afsona mazmunida esa qoʻshiq nomining kelib chiqishi bayon etilgan:

Hazrati Usmon lashkarlar bilan jangga otlanib ketayotganida yoʻl-yoʻlakay bir manzilda tunamoqchi boʻladi. Uning ulkan qoʻshin bilan kelayotganini eshitgan yov yashirincha kelib, uxlab yotgan askarlarning otlarini ipdan boʻshatib yuboradi. Egar-jabduqli otsiz esa uzoqqa bora olmayсан. Kutilmaganda, yoppasiga hurkib qochgan yilqining orasidan hazrati Usmonning oti bir tup adirasmanga

chilviri bilan o‘ralishib, keta olmay qolibdi. Ana shu ot aylanib turgan joyga boshqa yilqilar ham tugal yig‘ilib olishibdi.

Chilviro‘ralishgan adirasmani Usmon to‘rvasiga solib olibdi. Dushmanni yengib qaytganidan so‘ng, payg‘ambarga bo‘lgan voqeani bayon qilibdi, bu o‘simlikni «adirasman» deb nomlaganini aytadi. Adirasmaning bu «xizmat»iga rozi bo‘lgan Payg‘ambarimiz «Lashkarlarimni omon olib qolgan adirasman bundan keyin mening ummatimga xizmat qilsin» deya unga dam solgan ekan.

Payg‘ambarning o‘zi dam solgan o‘simlikni shartini aytmadan yulishga bo‘lmaydigani shundan ekan. [11]

Xulosa. Umuman, «Adirasman» qo‘shiqlari ajdodlarimizning qadim shomonlik davrlariga oid bo‘lgan badiiy tafakkuri mahsuli sifatida yuzaga kelgan og‘zaki ijod namunalari. Isiriq tutunining xalq tabobatiga oid belgilari asosida diniy-magik tushunchalar ham shakllangan. Islomdan keyin davrlarda esa karomatli avliyolar bilan bog‘liq afsona va rivoyatlar asosida Umar, Usmon obrazlari kirib kelgan. Xalq tabobatiga oid belgilari vositasida esa urf-odatlar, an‘ana va marosimlar, shuningdek kundalik turmush tarzidan ham mustahkam o‘rin olgan.

Bugungi kunda turli hududlarda yashovchi, tiliyu dini, dunyoqarashi, urf-odat va an‘analari umumiy bo‘lgan turkiy xalqlar orasida ilohiy kuchga ega bo‘lgan, davolovchi, yomon nazar hamda kuchlarni quvish xususiyatiga ega bo‘lgan folklor namunasi sifatida hozirgacha yashab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. – Toshkent: «O‘qituvchi», 1990.
2. Mardonova G. Nur to‘la uy. – Toshkent: Mehnat, 1992.
3. Musaqulov A. O‘zbek xalq lirikasi. – Toshkent: Fan, 2010.
4. Oq olma, qizil olma. O‘zbek xalq qo‘shiqlari. To‘plovchi: Muzayyana Alaviya. – Toshkent: Badiiy nashriyot, 1972.
5. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. Hikmatnoma. O‘zbek maqollarining izohli lug‘ati. – Toshkent, 1990.
6. Eshonqulov J. Folklor: obraz va talqin. – Qarshi: Nasaf, 1999.
7. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. Beshinchi jild. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
8. Qayumov O. O‘zbekshomonmarosimlarifolkloriningjanrlartarkibi. – Navoiy, 2007.
9. Irisov A. Chahoryorlar(mashhurto‘rtxalifahaqidarisola) – Toshkent: Fan, 1993.
10. Madayev O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi (o‘quv qo‘llanma). - Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010.
11. <https://informburo.kz/pikir/saya-kasyimbek/atasynan-adastyрмаan-adyraspan.html>